

Mikroajaloolise uurimuse piire ületav ühe kooli lugu

Märt Karmo. Must-kuldne müts me peas ... I.
Tallinna Reaalkool 1917–1920. Tallinna
Reaalkool, Tallinn, 2011, 317 lk.

Märt Karmo. Must-kuldne müts me peas ... II.
Tallinna Reaalkool 1920–1940. Saksa
Reaalkool 1919–1939. Tallinna
Reaalkool, Tallinn, 2011, 928 lk.

Võrreldes varem ilmunud ühe õppeasutuse minevikku käsitlevate raamatutega on sellel kaheköitelisel teosel (kokku 1245 lehekülge) mitmeid erijooni. Kõigepealt pühendatakse siin vaid ühele perioodile 1881. aastal asutatud Tallinna Reaalkooli pikast ajaloost, aastatele 1917–1940, mis on võimaldanud erakordset põhjalikkust. Suhteliselt lühikese vaatlusperioodi tõttu on raamatul ka otsekui üks tegelaskond: Eesti riigi loomise ja esimese iseseisvusaja noored, samuti õpetajad. Viimastest töötasid mitmed koolis pikemat aega, mõned peaaegu kogu vaadeldava ajavahemiku vältel. Kui suurtel haridusloolistel koguteostel on tavaliselt mitu autorit, siis kõnesolev on ühe mehe looming. Siit tuleb ühtsus stiilis, hinnangutes, suhtumises, eetilises hoiakus ja esteetilistes eelistustes.

Võib isegi öelda, et teosel on ühisjooni epopöa mõõtu ajalooromaaniga, näiteks avar, üksikasjalik olustikumaaling ja autorikõne ning tegelaskõne (viimaseks on käesoleval juhul rohked tsitaadid õpilaste ja õpetajate mälestustest) kaleidoskoopiline vaheldumine. Nagu hästi kirjutatud romaan, portreerib ka kõnesolev raamat panoraamselt ajajärgu sotsiaalset ja kultuurilist tegelikkust.

Samas on Märt Karmo kaheköiteline teos loodud ajaloolase uurimistöo reeglite järgi ja tal on kõik viimase olulised tunnused: valdavalt analüütiline laad, ülipõhjalik arhiiviallikate, memuaaride, seadusandluse, perioodika ja muu kirjavara läbitöötamine ning lugematult paljude vilistlaste usutlemine. Hinnatav on kirjutaja missioonitunne ja nõudlikkus enese suhtes. Tegemist on nii Tallinna Reaalkooli andunud kroonikakirjutajaga kui ka vilunud hariduskultuuri arengu käsitlejaga, kes julgelt

avardab ühekoooliajaloo kui kindla žanri traditsioonilisi piire.

Autor on teadlikult või ebateadlikult toimunud kuulsa ütluse – Jumal on detailides – järgi. Faktirikkus ei suubu siin aga tuimalt historiograafia varasalve, vaid aitab taasluua 1920.–1930. aastate tähtsa linnagümnaasiumi argi- ja pidupäevade vaimset atmosfääri. Mentaliteeduurijatele avaneb hea võimalus lugeda Karmo raamatut kui kommete ajalugu või nagu meie haridusloolise kirjavara ilmekaimat „inimlikku komöödiat”, mis püüab hõlmata kogu kosmiliselt ammandamatut koolielu. Möödaniku vaimueliidi mõttemaailma lätteid võib otsida ka noore intelligentsi kasvulavast, milleks gümnaasium tollal oli. Ning selleks sobib praegu väga hästi üks Tallinna reaalgümnaasium, seda enam, et esimese iseseisvusaja humanitaargümnaasiumidest ei ole seni veel nii ulatuslikke ja süvitsi minevaid uurimustöid kirjutatud.

Raamatus on selgelt eristatavad makro- ja mikroanalüütiline käsitluslaad ning -tasand. Esimene hõlmab lühikest poliitilise ajaloo kokkuvõtet ja lisaks veel hoopis ulatuslikumat haridusloolist ülevaadet. See on vajalik, sest enamasti ei ole lugejal raamatu põhisisu mõistmiseks hädavajalikke eelteadmisi. Pealegi täiendab autor ajaloo vappekrampide kirjeldust ikka õpilaste ja õpetajate rolli valgustavate lõikudega. Selgub, et me ei ole piisavalt tähtsustanud Tallinna kesk-kooliõpilaste osa eestlaste rahvuslikus liikumises tsaariaja lõpuaastail, 1917. aastal ja Saksa okupatsiooni päevil 1918. Ka Saksa-Eesti kaksikvõimu kirjeldus (november 1918) on lisa meie pealinna ajaloole, see pole paljalt kooliajalugu.

Põhjalikult kirjeldatakse realistide ja teistegi Tallinna õpilaste osa korra kaitsmisel linnas ja osavõttu õppursõduritena lahingutest rindel. Neid lehekülgi võiks lugeda igaüks, kes tahab Vabadussõja alguse meeolusid läbi elada. Siin toodud mälestuskatkendid vahest liialdavadki moraalselt kollapsit ning ainelist ja logistilist kaost sõja esimestel nädalatel, tõstmaks aukohale veendunud isamaakaitsjate (sh. koolipoiste) võitlusvaimu. Autor on vastukaaluks näidanud ka Ajutise Valitsuse ja väejuhtide suunavat ja korrastavat tööd. Ehk on siiski pisut liigselt kõlama jäänud Vabadussõja kui partisanisõja iseloom (I köide, lk. 171). On ju seda sõda nimetatud ka soomusrongide sõjaks, mis partisanisõja kontseptsiooniga kuidagi kokku ei sobi. Teose esimest köidet võib vaadelda kui mälestusmärki iseseisvuse eest võidelnud realistidele (õpilastele ja õpetajatele), laiemale aga üldse selle aja isamaalastele noortele.

Ühe kooli vaatlust täiendab 1920.–1930. aas-

tate hariduspoliitika käsitlus, millel on praegust uurimistaset arvestades oma väärtus. Huvitavalt on analüüsitud Nikolai Kannu haridusministriks olemise ajal (1933–1936) läbi viidud koolireformide häid ja halbu külgi. Võib nõustuda autori kokkuvõtva mõttega: „Kriitikast ja tagasilöökidest hoolimata oli N. Kannu reform vajalik, et muuta keskkooli kaasaegsemaks ja parandada keeleõpet.” (II köide, lk. 152)

Mikroanalüütilisel tasandil, kus asub teose raskuse, satub lugeja elavasse ja värvikasse esimese iseseisvusaja pedagoogilisse ja kultuurilisse õhustikku. Karmo käsitleb põhjalikult koolielu neid külgi (õpilaste sportimine, huvialad, õpilasingid, kõnevõistlused jm.), mida akadeemiline makrotasandi hariduslugu ei ole seni eriti tähtsustanud. Lisaks loeme veel skaudiliikumisest, osavõtust Kaitseliidust, saame ülevaate koolipidudest, jalutus- ja õppekäikudest, ekskursioonidest Eestis ja välismaal ning lõpuks pilalauludestki.

Arvukatest mälestustest ilmneb poistekoolile iseloomulik bravuurne väärikus, mille segunemine irooniaga andis realistidele muu hulgas absurdimaigulise pudirea rituaali. Hingelisust ilmselt nappis, kuid melhlikku toetust ja hoolivust ilmutasid karmidki pedagoogid. Seejuures oli õpetajate kõnemaneeer klassis õige vaba ja kare, vahel isegi jäme. Nõukogude ajal talitsetid kõrgharidusega õpetajad oma emotsioone ja keelt rohkem. Aga ega vaba riigi õpilasedki vastust võlgu jäänud. Siin võib aimata mingit sügavamat, kordamist mitte vajavat kokkulepet, mis aktsepteeris õpilaste eneseaustust, julgust ja lõõgivalmidust ning sundis õpetajaid seda sisimas hindama. Mõjusid ehk veel reministsentsid äsja lõppenud kangelaslikust ajastust?

Õpilaste arvamusel tuli eriti Vabadussõja ajal ja sõjajärgsetel aastatel tõsiselt arvestada. Iseloomulik on siin Ernst Peterson-Särgava (inspektor 1919–1938) ametisse saamise lugu. Õpilaste arvates oli kirjamees end Saksa okupatsiooni päevil kompromiteerinud. Ta pidi end aulas koolipere ees ligi kaks tundi vandanud selgituskõne kaitsma. Pikkamisi võtsid poisid „Ühe härja eluloo” autori siiski omaks. Koos direktor Nikolai Kannuga (1915–1933) oli Peterson-Särgava reaalkooli ilme ja vaimu peamisi kujundajaid.

Rohke memuaarne materjal, mis mitmehäälselt lugejale vastu tulvab, tekitab tunde, et reaalkooli seinte vahel toimuv annab pildi kogu tolleaegsest Eesti koolielust. See võib olla illusioon, mille paikapidavust aitaks kontrollida teistegi tolle aja suuremate gümnaasiumide sama põhjalik mikrouuring. Eeskujuna on olemas.

Paiguti pääseb memuaarne aines ja allikate

refereerimine siiski sedavõrd domineerima, et jätab autoriteksti varju. Ning kui mõnd iseene- sest huvitavat teemat lahatakse sisuliselt kauges kontekstis (nagu näiteks pedagoogikanõukogu koosoleku pealtkuulamise skandaal peatükis „Õppeedukus”), mõjub see kiilundina ja raskendab info leidmist.

Loomulikult esineb nii mahukas töös eksimusi ja ebatäpsusi. Nii jääb selgusetuks Vabadussõjas langenud õpilaste ja õpetajate mälestussamba avamise kuupäev – kas 1. või 13. novembril 1927 (I köide, lk. 167). Teises köites on öeldud (lk. 36), et usuõpetus oli „Saksa okupatsiooni päevil taas vabatahtlik”, mis on juhuslik äpardus, sest esimeses köites (lk. 180) seisab õigesti, et usuõpetus muudeti sellal kohustuslikuks.

Korrigeerimist vajaksid haridusministrite ametiajad (II köide, lk. 37). Konstantin Treffner ei olnud 1920. aastal haridusminister mitte kaks päeva, vaid palju kauem. Hoopis Nikolai Kann arvati kaheks päevaks Ado Birki valitsusse, mis keeldus võimu üle võtmast. Ja Heinrich Baueri ministrikarjäär ei kestnud ligi kolm, vaid ligi kaks aastat. (25. jaanuarist 1921 kuni 21. novembrini 1922). Samuti ei saa „Riigi Teatajas” ilmunud määruste alusel fikseerida hilisemate sündmuste toimumist (II köide, lk. 132–133), mistõttu nendele viitamisest ei piisa tekstis olevate lausete totesuse kinnitamiseks.

Raamatus on fakte, mida iga eestluse ajaloost huvitatud inimene võiks mällu talletada. Näiteks loeme, et Eesti Vabariigi esimese aastapäeva tähistamiseks ei olnud kooli koor veneaegsete laulude asemel veel eesti laule selgeks saanud. Peokavva tuli võtta vaid sõnalised ettekanded (I köide, lk. 258). Esegi eesti keeles kõnelemisega koolimajas tuli harjuda, 1919. aasta sügiseks oli ebalemise aeg siiski lõpule jõudnud. Veel 1924. aastal rippus aula seinal Peeter Suure portree maal (II köide, lk. 338). Kooli naabrusest, Peetri platsilt (1923. aastast Vabadusplats) oli agressiivse imperaatori ausammas juba kahe aasta eest kõrvaldatud. Mõtlemisainet jätkub.

Kokkuvõttes võib öelda, et eesti historiograafia on rikastunud tähelepanuväärse teosega, milles taas kord ilmneb kooliajaloo ilu. Raamat ei jää vaid ühe õppeasutuse rekvisiidiks, nagu sageli selle žanri teostega juhtub. Lugeja tajub, et Tallinna Reaalkooli ajalugu on osa eesti rahva ajaloost, meie kõigi ajaloost.

Publikatsioon on valminud HTM-i sihtfinantseeritava teema SF0130038s09 raames.

Väino Sirk